

לחיים של יצירה

קווי מתאר ליצירה תורנית ארצישראלית

דוד ברוקנר

אמר הכותב: מאמר זה אינו תורני-מובהק. אמנם, גם עיסוקו הוא במאמרים שאינם תורניים-מובהקים.

ועוד אמר הכותב: אמר הרמח"ל "אפשר שלא ימצא הקורא בשכלו חידושים", וכן אמר הרב קוק בנידון דלהלן: "יוכל להיות שאין בדברי חדושים על כל דבר, בפרט אולי נעשו כבר נסיונות בפרטים אחדים שחשבת". ואף על פי כן כתבו הם מסיבותיהם שלהם, ועל כן כותב גם אני הקטן מסיבותי שלי. אולי, ולואי, יתעורר אי-מי למלאכה, והיה זה גם שכרי.

הקדמה

לפני מלא מלא שנים, באור ליום כ' בטבת תרפ"א, נשא מרן הרב קוק זצ"ל דברים נרגשים באזני חכמי ישיבת מרכז הרב. דבריו אלה - שנודעו לימים בשם "הרצאת הרב" - כווננו לא רק לקהל מאזיניו שבאותו מקום, אלא לכלל "תופשי התורה בעיר הקדש ובארצנו הקדושה כולה", שהרב מקפיד לכנותם מתוך תחושות חיבה ושותפות "אחי האהובים": "אחים לדעה לרעיון ולרגש".

בהרצאה זאת - הנרגשת, היוצאת מלב והמתבררת לימים כבעלת מימד נבואי (וכפי שנראה בדברינו להלן) - משרטט הרב את דמות התורה הארץ ישראלית כפי שהוא חווה אותה בעיני רוחו. אמנם פלא הוא שמקומה כמעט ונעדר מדפוס ספריו המצויים, ולפיכך גם העיסוק בה אינו נפוץ, ובפרט בעיסוק המבוחש-משהו במחוזותינו בדבר מהותה של תורת ארץ ישראל. הייתי שמח לחלוק עם ציבור הקוראים מספר תובנות שעלו בי למקרא הדברים, אך קודם לכן, בואו ונאזין לרב העומד ופותח את דבריו:

"לחיים של יצירה הנני קורא אתכם. זאת היא הנקודה העליונה שאנחנו חייבים לשאוף אליה. גלי התחייה הלא־מית הולכים הם וסוערים. הננו מרגישים את הַמֵּיית שאונם, והננו גם נפעלים מהם גם פועלים עליהם. אי אפשר לנו לעמוד בפרק תולדותינו זה כנדהמים, כאובדי עצות. כח רוחני גדול צפון הוא בכם, אחים יקרים, תופשי התורה אשר בארץ הצבי, והכח הזה מוכרח הוא שיתגלה בכל הודו והדרו, מוכרח הוא להראות את פעולתו על תחיית עמנו בארצנו הקדושה..."

אנחנו מוכרחים להרים דגל בחיים של יצירה רוחנית, חיים של יצירת קודש, של מפעלים טובים הקרובים לנו בפינו ובלבנו, חיים המביאים ברכה ותועלת לנו ולעולם כולו.

למחשבה וספרות, לחזיון ולפעולה, הננו נקראים לבוא בעוז רוח, באומץ לבב, בזריזות ולא בעצלתיים, בענוות צדק ובגאון קודש גם יחד".

ובכן, הנה לנו פיסקה נפלאה לכל בר-בי-הרב-זצ"ל-דחד-יומא, לכל משורר בגרוש ולכל כותב בעלון פרשת שבוע. הנה מקום להתמוגגותו של הליריקן התורן: איזה מעוף! איזו פתיחות! הרב קוק בשידור חי, לפני קיצוץ הכנפיים, לפני צנזור הכתבים!...

אז זהו - שלא. הרב ממשיך ומפרט, במסה ארוכה ומסועפת, את כוונתו "בקווים כוללים". הוא מדבר שם על "יצירות דרושות מאד לנו בחיי תורתנו" - "יצירות תורניות שיהיו למופת לעולם כולו ולברכה לדור דורים". הוא מדבר שם על "הלכה ברורה", וגם על "בירור הלכה", ואחר כך אודות השלמת הביאור על הגר"א לשולחן-ערוך, ולאחר מכן על ספר ערכים כולל לכל היצירה התלמודית, וחיבור מבואות לתלמודים הבבלי והירושלמי וכן לתוספתות ולמדרשי התנאים השונים, וסידור שיטה מקובצת חדשה על כל הש"ס (גם כן בבלי וירושלמי)... כל כך הרבה, ואפילו לא גליון אחד בודד של "משיב הרוח"...

"אח" - נאנח לו המשורר שהתעייף מקריאת המסה והתאכזב מתוכנה - "המרכזניקים האלה..."

סיכום ביניים: אז מה היה לנו?

נניח את המאוכזבים ונשוב לענייננו, לעסוק בעיקרם של דברים: הזכרנו בקצרה את היעדים שמנה הרב בדרשתו, ונבחן אם יעדים אלו הושגו במרוצת תשעים השנים שחלפו מאז. ובכן, עובדת קיומו של מכון "הלכה ברורה ובירור הלכה" על יד ישיבת מרכז הרב היא ידועה ומוכרת. ומה עוד? על פירוש לביאורי הגר"א לשולחן הערוך כך שיהיו נהירים ונגישים לכל לומד, "גם תלמיד חכם בינוני", איני

יודע לדווח בפרטות (מלבד על ספרו של הרב עצמו, "באר אליהו", על ביאור הגר"א להלכות דיינים). אולם באשר לשאר היעדים, הרי שאלו בוצעו והביאו למהפכה של ממש בעולם התורה, אף אם עדיין נותר מקום להשלמתם ולשיפורם: באשר לספר הערכים - הנה צמחה (ועודנה צומחת..) האנציקלופדיה התלמודית, יצירת מופת בכל קנה מידה. המבקש מבואות לתלמודים ולסוגיות ימצאם במהדורות 'שטיינזלץ', 'עוז והדר' ו'המאור' ובפירושו של הרב קהתי על המשניות, בעוד ש'שוטנשטיין' הפרטני יכול לענ"ד לענות - בנוסף לכל הנזכר לעיל - גם על הצורך ב'שיטה מקובצת' חדשה על הש"ס. וכל זאת עוד בטרם הזכרנו חידושים שמן הסתם לא היה יכול הרב להעלותם על דעתו: פרויקט השו"ת ודומיו.

הנה כי כן, דרשת הרב שנאמרה בירושלים הקטנה מאוד של פעם, בעולם הישן ובמציאות הגלותית, הובררה ברבות השנים כצורך חיוני וקריטי ממש להמשך קיומו התורני של עם ישראל בעידן הכפר הגלובלי. אילולא חידושים אלו היו חללים רבים נלכדים במצודת העמרצות, גם מקרבנו אנו, וכולם, כולנו - הן הנלכדים והן הניצולים - היינו משלמים את המחיר הכבד (במאמר מוסגר: שמעתי מהרב גד ונקרט שבשלשלת דורות הסבוראים-גאונים-ראשונים-אחרונים - דורותינו עונים כבר לשם "מלקטים").

וכעת, לאחר סיכום המפעלים החשובים האלה - יורשה לי להעיר מספר הערות:

בריאה-יצירה-עשייה

מה זה אומר לנו? ובחזרה לדברי הרב - לאן אנחנו צריכים לשאוף?

נחזור לכותרתו של המאמר, הקוראת לחיים של יצירה, ונעמוד קצת על משמעותה של הקריאה הזאת. המתבונן ישים לב שהרב לא מדגיש את תפקידנו ביצירת תורה חדשה וחידושים מבריקים, אלא בהעלאת הדברים והפשטתם (מלשון לעשותם פשוטים).

ואכן, אם נדקדק יותר, הלשון "יצירה" בשפה העברית מתארת יצירת "יש מיש", לעומת "בריאה" המתארת את התהוות ה"יש מאין" (ראה רמב"ן לבראשית א א בפסקה הפותחת במלה "ועתה"). כדי להיות יצירתיים עלינו לפתח יותר את הקיים ולסדר את הארגונים יותר מאשר להוסיף עליהם (המתבונן החסיד ודאי ימצא כאן את הקריאה להפסיק בעבודת הבירורים ולהתחיל בצחצוח הכפתורים, וד"ל).

[אכן, זהו סדר השתלשלות העולמות (וכהקבלתן למידות): עולם האצילות אינו

לפי ערך המודעות שבנו, ומתאים כנגד החכמה, ההברקה הבלתי נתפסת, שודאי אין עליה שם פעולה. פיתוחה של הברקת החכמה הזאת בא בבינה - בעולם הבריאה (כנודע ליודעים), ומשם מתפשט והולך בעולם היצירה - המידות, הרגש והתפארת, עד 'התעבותו' וירידתו אל הארץ ממש, לעולם העשייה. עד כאן חלק הקבלה-בגרוש].

נמשיך בטוויית דברינו: כיון שנתאוהה הקב"ה לעשות לו דירה בתחתונים, וכיון שמטרתנו היא להיות לממלכת כהנים וגוי קדוש ולכונן כאן מדינה-ממלכה ולהוריד שכינה אל "למטה מעשרה טפחים" - הרי ששומה עלינו למצוא את הנתיב לבקיעת הדרך מרום פסגת בית המדרש אל הרחוב. בלשון התורה (שמות יט יד) יוגדר היעד כך: "מן ההר - אל העם".

אלוקות-נשמות-עולמות

הזכרנו לעיל סדר השתלשלות מהאלוקי אל הארצי. כעת נזכיר עוד תבנית חשובה - המוזכרת אף היא בכתבי הח"ן - הלא היא סדר השראת השכינה מהעליונים אל התחתונים, מהאלוקות אל העולמות, דרך הנשמות. נשתדל לדבר בשפת בני אדם ולעזוב את הרזים שאין לנו בם השגה יתר על המידה, ונאמר זאת כך: כדי להפוך את התורה להיות מעשית, עלינו לעבור דרך נשמות ישראל ולהנחיל אותה להם (אגב, בשפת בית מדרשנו יקראו שלשת השלבים תורה-עם-ארץ). וכאן צריך להיות ברור: החזון ש"מלאה הארץ דעה את ה'" איננו בא להפוך את מלכות ישראל לבית מדרש אחד גדול. זו תפיסה גלותית (הנמשכת על ידי הציבוריות החרדית הישנה), הנכונה לעולם שבמרכזו "קלויז" ו"שול" - אבל לא בית מקדש. הממלכה הישראלית צריכה חקלאים ומדענים ורופאים וכלכלנים וחשמלאים ואינסטלטורים, אלא שכל אלו צריכים להיות מלאים דעה את ה'. ואיך כל זה קורה?

וכאן עיקר דברי: טענתי היא שיש לשים לב שהיצירה התורנית הנדרשת עומדת באמצע, בין שלב ה'אלוקות' ל'עולמות', בין האידיאה למעשה ובין הרצוי למצוי, ולפיכך צריכה לבוא בלבושים של עולם זה. ובעגה החסידית: "עשו כל אשר ביכולתכם להביא בפועל את משיח צדקנו על דרך של אורות דתהו בכלים דתיקון". והמשכילים יזהירו.

התבוננות בחידושי דורנו

נשוב לרגע לכל המפעלים הגדולים והחשובים שהזכרנו לעיל (ב"סיכום הביניים") - האנציקלופדיה התלמודית, ביאורי התלמוד וכו' (ואליהם נוכל להוסיף גם את פירוש "דעת מקרא", שגאל במידה רבה את לימוד התנ"ך) - ונשים לב לעובדה חשובה מאוד המאפיינת אותם: הם אינם מחוברים על ידי רב מסוים, אלא על ידי צוות גדול ומתחלף של תלמידי חכמים שיחד יוצרים את המפעל הגדול הזה. מסברא ישרה אוכל להוסיף שמלבד אותם תלמידי חכמים - העושים ללא ספק את חלק הארי של המלאכה - עובדים לצידם גם עורכים לשוניים, מגיחים, גרפיקאים ומנהלי חשבונות, אנשי שיווק וועדות חשיבה. קיצורו של דבר, אין כאן אדם פרטי המתמסר למפעל החשוב בעיניו, אלא ריכוז כוחות וכישרונות בצורה כוללת (ואפילו כלל ישראלית) תוך מחשבה על צרכי הדור והתאמה לשפתו (שאם לא כן אין לספר סיכוי לפרוץ אל השוק), מבלי להתיר רישומים וטביעות אצבעות אישיות, כמעט. נוצרת כאן תורה לשמה - לשם התורה, לשם האומה, ולשם כבוד שמיים ההולך ומתרבה על הארץ.

שיטת עבודת הצוות שבמכונים התורניים מתגברת על מכשולי הדור, כאשר אפשרויות הדפוס הביאו למציאות של מבול ידע ולמצב שבו לא כל מה שכתוב ומפורסם אכן מבורר וחכם דיו, וכל ספר חשוב בהיותו לא יותר מסתם קובץ ווארטים אם לא שרואים את העמל העומד מאחוריו ואת היתרונות הברורים הקיימים בו. מאידך, אפשרויות העיצוב והדפוס הטכניים העלו את רף ההדר שבספרות, והאיכות החיצונית (ולא רק במובן האסתטי אלא גם הפרקטי-שימושי) הפכה להיות אתגר עבור כל מוציא ספר שחפץ בכך שיהיו דבריו נשמעים (לענ"ד, השמעת דברים שבכתב באמצעות ספר שלעניין חזותו לא הוקדשה מחשבה באופן הראוי - כמוהו כהשמעת דברים בעל פה תוך הופעה מרושלת, ופלא בעיניי איך מרשים לעצמם לפעמים תלמידי חכמים - שלא יהלכו ארבע אמות בלי חליפה-עניבה-ומגבעת - להוציא את ספריהם בצורה שאינה מזמינה ובלתי מכובדת שכזו).

כאמור, הבעיה שבתחרותיות הקיימת כיום נפתרה על ידי המכונים התורניים, המתפקדים כהוצאה לאור לכל דבריהם ומשקיעים הן בפנימיות המוצר והן בחיצוניותו. אפשר לומר שמכונים אלו הם המקום שבו נפגשים עולמותיהם של ההוצאות לאור והישיבות - עולם ה"עולמות" עם עולם ה"אלוקות", כנ"ל וכדלהלן - והריהם בעצם בתי מדרש, אלא שלעומת הישיבות המלאות בספרים ומגדלות

תלמידי חכמים, מלאים המכונים התורניים בתלמידי חכמים המגדלים ספרים.

”כל חידוש בתורה צריך שיהיה אידיאלי ביסודו, מיוסד על עומק הישרות בתוכנו המוסרי, על עומק הקודש בתוכנו האמוני, על עומק ההגיון בתוכנו השכלי, ורצוף ברגש של שירה ויופי, בתוכנו הצורתית”.

(יסוד החידוש - אורות הקודש א עמוד קעח)

ונחנו מה?

וכעת לענייננו-אנחנו. האם עלינו לתרגם מחדש את הגמרא, להוסיף פירוש למשנה או לכתוב ספר ערכים חדש משלנו? כנראה שלא. המפעלים הגדולים האלו נעשו, ותחרות השוק הניטשת כיום בין הוצאות “המאור” ו”עוז והדר” בפירוש הגמרות מוכיחה את הייתור שבמפעל כפול שכזה (על אף הרווח המובן של ציבור הלקוחות מהעניין).

אבל, יש לנו עוד מקום רב להתגדר בו. התוספתות, למשל, עוד לא זכו ל”משנה סדורה” משלהן שתחדיר אותן לכל בית יהודי - ומי כחובשי בית מדרשנו יודע זאת, כמו גם הידיעה כמה עמל נדרש ממי שפותח בפרויקט שכזה בגפו. מדרשי ההלכה גם הם אינם במצב טוב יותר (וברוך ה’ שמדרשי האגדה - מדרש רבה, תנחומא וילקוט שמעוני נגאלו זה מקרוב).

על רבי דון יצחק אברבנאל שמעתם? ואיך נראה הפירוש שלו אתם יודעים? זה לא מגיע לו. וספרי הרב קוק? רק אורות התשובה והתורה צריכים לצאת מחדש עם ניקוד ומראי מקורות? נכון שיש זכויות יוצרים למוסד הרב קוק, ושלא נראה שיש להם אינטרס בקידום העניין - אבל האם אנחנו מודעים לקריטיות שבהוצאת הכתבים בצורה נאה ומסודרת ובשלושה גדלים? נראה לי שאם תהיה די עסקנות ולחץ ציבורי זה יצדיק את עצמו מבחינתם, כלכלית כמובן (וכדאי לזכור שכל העולם הזה הוא כלכלי מאוד-מאוד). ועוד שאלה למחשבה, קחו אותה כשיעורי בית: האם מישהו חשב למה יש בקרבנו יותר לומדי “ליקוטי מוהר”ן תניינא” מאשר “ליקוטי אמרים תניא”?

”צורת הספר (- אורות הקודש) בדפוס נקבעה לפי רמזי הרב, ובהתייעצות עם אומן מומחה לענייני דפוס... הצורה האמנותית נבחרה כדי להקל על קליטת הדברים של המחשבה הכבדה, בערפלי טוהר, ולשוות להם גוון יפה איסתטי, וביחוד כדי שיחדור לנוף המשכילים, קוראי ספר, שזה היה רצון הרב”.

(מיומנו של רבי דוד כהן, “הנזיר”. מתוך הספר ‘משנת הנזיר’ עמוד צא)

ועוד לקרא

נתקדם שלב נוסף לקראת היציאה מהריבוע, והוא: מה עושים עם כל הספרייה התורנית חוץ מאשר להדפיס אותה באותיות מרובעות?

יש בספרייה בית המדרש מדפים שלמים שנותרו חתומים ועלומים מכל מי שלא זכה להיות למדן, וחבל. כי הרבה יהודים היו שמחים למצוא את חלקם שלהם בתורה, אבל הם צריכים סיוע ועזרה, שרק חובשי בית המדרש יכולים להעניק - לו רק ידברו עברית תקנית ועדכנית בהברה ישראלית ולא ארמית משובשת וקדומה בהברה אירופאית. "פניני הלכה", כבר אמרנו?

וכעת לדוגמאות קיצוניות יותר, וממילא מסעירות את הדמיון ופותחות כיווני חשיבה:

ב'סדרת רשו"ת', שאליה נחשפתי לפני שנה וחצי, הרעיון פשוט וגאוני: ספרות השו"ת צופנת בתוכה את הדיונים החיים והמרתקים ביותר, ואגב כך עונה על סקרנותו של היהודי בן זמננו לדעת איך השתלשלה הלכה מסוימת אל צורתה המודרנית; ולא עוד, אלא שמספקת לו גם תשובה המניחה את הדעת על השאלה מה בדיוק עושים הרבנים בישיבות שהקימו ואיך עובדת צורת החשיבה שלהם. אין שום מקום - לא אנציקלופדיה ולא פקולטה ולא תוכנית רדיו - שיכולה לענות לו על השאלות הללו. תרגום של ספרות השאלות-ותשובות עושה עבורו את כל העבודה.

האם זה אומר שצריך לתרגם את כל ספרי השו"ת? מה פתאום. יש גבול לכל תעלול, ואף אחד לא יסתכל על זה. אבל צריך להציב את הסולם לטפס אליו, ופטור בלא כלום אי אפשר. על כן, לקחו מפיקי הסדרה הנזכרת (הלא הם הוצאת הספרים ראובן מס) את גדולי הפוסקים של הדור הקודם, בחרו אצל כל אחד מהם תשובה מרכזית הנושקת גם להתמודדות ההלכתית עם חידושי המודרנה, פתחו ופירשו ותירגמו כל מושג שאינו ברור דיו, הציבו כותרות צד העוזרות לנווט ו"להחזיק ראש" במהלך השקלא-והטריא, והקדימו מבוא הפורש את הרקע של הסוגיה ההלכתית כולה ופרק המתאר את קורות חייו של הרב-הפוסק והמאפיין את דרכו בהלכה. צרפו לכך עיצוב גרפי נאה ומחיר מכובד (כלומר: גבוה) - והרי לכם ספר תרבות. הספר הרביעי בסדרה כבר בתהליכי הכנה, ולכן אני מעריך שמדובר בעסק מכניס. ומרבה כבוד שמים, כמובן. וזה העיקר מבחינתנו.

האם מקומו של ספר כזה הוא על מדפי בית המדרש? תיאורטית כן, אבל מצוקת

המדפים המביאה בהכרח להתייעלות ושימוש בספרים הישנים והתמציתיים - המותאמים לרמתו של בן הישיבה הממוצע - תדחוק את הספר הנזכר אל הספרייה; מוסד שעדיין לא טופח דיו על ידי עולם הישיבות, ושנראה שהגיע זמנו להיגאל.

בניגוד למה שמקובל לחשוב, הספרייה אינה מקום בידור המיועד להחלפת רומנים. תדמית זו באה בגלל השתלטות אנשי ההגות החילונים-גויים-מתירניים על שוק התרבות. הספרייה (כמושג מופשט) היא המקום בו נפגשים קהל הצרכנים עם קהל ההוגים, וממילא - המון עמך בית ישראל עם אנשי בית המדרש. על מדפי הספרייה נוכל למצוא גם את 'המהפכה האמונית' של קרפל, את כתביו של שבתאי בן דב, את ספרי ההיסטוריה היהודית והישראלית, ספרי ההתבוננות של דניאל שליט ועוד. אלו ספרים הבאים מתוך הקודש ומקושרים לו, אך פונים אל עולם המעשה ומדברים בשפתו. מקומם אינו בבית המדרש (שוב - כמושג מופשט ואידילי) אלא בספרייה.

הספרות מהזן החדש שצומח במחוזותינו היא דוגמה מצוינת לספרות 'ספרייתית': ניקח כדוגמה את ספרי תורת ברסלב היוצאים בפורמט שי חביב. אלו לא ספרים ללימוד מעמיק דוקא, אבל הם מקרבים המונים-המונים לתורתו של רבי נחמן - קירוב המביא בסופו של דבר גם לעיון ב"ליקוטי מוהר"ן" עצמו, וכנזכר כבר לעיל (ואגב מה שהזכרנו שם את התניא, המודפס אך ורק בצילום מהדורת וילנא הישנה - נתבונן בעובדה שאף על פי כן, מאז החלו להופיע ספרי ה'חסידות מבוארת', כמו גם גליונות 'מעיינותיך' וה'דבר מלכות' במהדורתו המחודשת, התקרבו הלבבות גם לספרים הישנים). כאלה הם גם ספריו של צביקי הירש. גם ספרי ילדים, ספרי הרב חיים סבתו ומירה קדר, ספרי שירה ועוד המון חיבורים נחמדים ויקרים וחשובים - את כל אלו תוכלו למצוא בספרייה שלנו.

”אמר רבי: בארץ ישראל לשון סורסי למה? [אלא] או לשון הקודש או לשון יוונית!

ואמר רבי יוסי: בבל לשון ארמי למה? [אלא] או לשון הקודש או לשון פרסי!”

(בבא קמא פג א)

להשפיע

רבות מדובר בימינו על חשיבות ההפצות, וגם על כך שהפצות אינן רק הנחת תפילין אלא עבודת שטח העונה ונותנת כתובת לכל עניין יהודי. זה המקום לציין,

בצד כל הדברים-הנכונים-מאוד הללו, שחלק נכבד מאוד מכל הנ"ל הוא יצירת תרבות יהודית, מה שדורש התגייסות של בני התורה להיות למשפיעים.

התרבות העממית מורכבת מיצרנים וצרכנים, כאשר ייצור תרבות אינו כרוך בצריכתה דווקא, ואולי אדרבה - איכות ה'מוצר' מותנית במידת הניתוק של היוצר מהתרבות הסובבת והמקבעת במוסכמויותיה. אלא שהתנאי להשפעה הוא דיבור בשפת בני אדם וכשרון לעסוק בנושאים המדברים אל לבם, בחינת דברי חכמים הנשמעים בנחת ובסבר פנים. הרהיטות וההגיון, כמו גם הכבוד לקהל הקוראים ולעולמו, הם רק חלק מהתנאים להיות משפיע תרבות. והשפעת התרבות היום היא נצרכת מאוד מאוד (ובעניין זה ראה מאמרו המעורר למחשבה של יובל פרוינד, "החוויה הכי חזקה בעולם - לא פחות", צהר ל"ג [תמוז תשס"ח], עמ' 127-132).

בתחום זה, כדאי לציין, חבל להשקיע אנרגיות מיותרות בהקמת גופים תרבותיים מתחרים. הבמות המכובדות והמשפיעות (כגון "נקודה" ו"מקור ראשון") מוכנות לפרסם את דעותינו לו רק תיכתבנה בהסברה רהוטה דיה. הזיווג בין איש העסקים והמעשה (החי בעולמות) לבין איש הרוח והרעיון (החי באלוקות) הוא הוא זיווג זבולון ויששכר, והוא המתכון המוצלח ביותר לכינון מרקם חברתי מתוקן. מובן שלכל כלל יש יוצא מן הכלל, אך הכיוון הכללי, לפיו בונה כל בעל רעיון במה לעצמו ולא מנסה להשתלב בצינורות הקיימים - כבר אומרת דרשני. כדאי לזכור, שבעידן מבול המידע אין בעצם העובדה שכתבת ופרסמת ערובה לכך שאכן גם השפעת. נראה שמוטב, אם כך, ללכת מראש לכיוון הפרסומים שמידת קריאתם והשפעתם על השיח הציבורי בדוקה ומוכחת. וכל המרבה להתברג ולהשפיע שם - הרי זה משובח.

קחו לדוגמה את מוסף הספרות והתרבות של העיתון "מקור ראשון". מהיכרות-מה עם האחראים על תוכנו אני יכול להעיד שאלו ישמחו מאוד לארח - ואף באופן קבוע - תרבות הבאה מתוככי בית המדרש. אלא שכותבים העונים לקריטריונים המוצבים אינם קיימים בהמוניהם (ושמא מוטב לנסח: אינם קיימים כמעט בכלל), ולכן האווירה בעיתון הנזכר היא יותר אקדמאית-דתית מאשר ישיבתית-תורנית (אף שלמען ההגינות יש לציין שעדיין זוכה אגף הישיבות לביטוי ניכר בבמה זו). האם עובדה זו באה כתוצאה מרוע לב? לא. היא נוצרה מכורח הנסיבות, פשוט בגלל שבאוניברסיטה, שלא כמו בישיבות, לומדים ומעודדים לכתוב ולהגיש עבודות. ומי שלא יודע להחליץ מסגנון ההתבטאות הישיבתי - אל נא יצפה שיוכל לפרוץ ביום מן הימים לציבורים נרחבים ולשכנע אותם בצדקת דרכו.

רק לשם הדוגמה נאזכר ונאתגר, שבעיתון הנ"ל מוקדש העמוד הראשון להתבוננות בפרשת השבוע. משך שנתיים כתב שם ר' ישראל אריאל את פינתו (שיצאה לאחר מכן בספרי 'מן הפרדס'), ומאז ועד היום, למעט תקופה של מספר חודשים בהם כתב שם יהודה עציון - לא נמצא לו מחליף ראוי. אי לכך, עוסק העמוד נכון לזמן כתיבת שורות אלו בסיקור היסטורי-ארכאולוגי (מצוין, אגב) של אתרים הקשורים לפרשת השבוע. זה עניין חשוב ונפלא לכשעצמו, אך נראה לי שמנויי "מקור ראשון" ראויים למעט יותר מזה בבואם לעיין בדברי תורת אלקים חיים.

ואגב חיים - זה המקום להעיר ולהזהיר: אמנם מקובל בעולם הישיבות שהתורה היא היא החיים, וכל הפורש ממנה כפורש מהם, ואין היציאה מהישיבה אל החוץ משום יציאה "אל החיים", אלא אדרבה, ההיפך הגמור. אמנם נראה לי שבצד המוסכמה הזו ראוי לדייק יותר ולומר שאליבא דאמת החיים הם אכן חיים ואילו התורה היא חיי החיים, ולפיכך הפרישה ממנה אל עולם החולין הרי היא פרישה מן החיים על פי ערך בלבד (כמין ירידה לבחינת גוף החי ומתפקד על ידי נפש החיונית בלבד, והוא נטול נשמה ורוח אין בו). ההתייחסות לעולם החיצוני צריכה להיות, אם כן, "בענוות צדק ובגאון קדש גם יחד" - מכבדת וקשובה, ועם זאת חדורה בתודעת שליחות והשפעה (ואולי אפילו בשורה. אם כי הנסיון מוכיח שרק כנות ושפלות פועלות את פעולתם, ואֵל לו לבן הישיבה האידיאליסט, על אף תחושת המשיחיות הנסוכה בו, להכריז בראש חוצות - ואף בינו לבין עצמו - "אני אמלוך"). התורה היא "תורת חיים" במובן זה שהיא מתקשרת עמם, מגיבה לאתגריהם, מכוונת ואף מנהיגה אותם (וממילא מעורה בהם ודוברת שפתם; "וירד ה' לראות - לא הוצרך לכך, אלא בא ללמד לדינים שלא ירשיעו הנדון עד שיראו ויבינו" נרש"י לבראשית יא, ה[ז]) - ואינה מתעלמת ומכחישה כל קשר אליהם.

נכמובן שכלול בכל הנ"ל ויתור על שימוש בארמית כשפה טבעית. אולם לאידך גיסא מתעוררת השאלה עד כמה נכון לשלב מושגים בלשון לעז. נראה לי שהנוסחה לזה היא מה שאמר רב יהודה לרב נחמן (קידושין ע א): "או... כדקריוה רבנן, או... דאמרי אינשי". לשון בני אדם אינה פסולה, ובלבד שלא תהיה מתנשאת ומנותקת, שלא לומר מואסת בלשון הקודש. במובן זה, למשל, צדק הרב סולובייצ'יק שדיבר לקהל שומעיו האקדמאים בשפה עשירה במונחים פילוסופיים-לטיניים - אך גם טעו תלמידיו-מוציאיו לאור בישראל, שהחליטו לא להגיש עזר וסיוע לקוראיו מתוך סברא ש"מצפה הרב מקהלו... להשקיע מאמץ לשם הבנת דבריו" (אדם וביתו, עמותת מאוצר הרב, עמוד 15). דבריו של הרב סולובייצ'יק דורשים ריכוז ומאמץ-הזדהות בין כה וכה, ואין עניין להערים על הקורא בן זמננו קשיים נוספים

ומיותרים.

דוגמה נוספת (ואולי הפוכה) היא מה שארע לכתבי הרב קוק על ידי דור ממשיכיו. תורתו של הרב, שנכתבה בשפה חדשנית ומודרנית, ניסחה מחדש את ערכי פנימיות התורה כך שיובנו לכל אחד ואחד על פי מקומו והשכלתו, ונבנתה כך שתהיה פתוחה בפני כל אחד (ואף לפושעי ישראל שבאותם הזמנים. וראה גם בסיום הציטוט המובא לעיל בשם הרב הנזיר) - הפכה היום לדוגמה קלסית, למשל ולשנינה ממש, של שפה פנימית ומנותקת שכמעט אינה מציאותית. למרבה הצער, נראה שבכל סקאלת הישיבות שמעתיאל, דרך גוש עציון ועד יצהר - אין עוד סגנון המופנם בתוך עצמו ולא מתקשר עם ההווייה החיצונית כמו זה הקיים בכמה וכמה מהישיבות הדבקות במוצהר אך ורק בתורתו של הרב.

עוד ראוי להזכיר כאן את ההלכה הנלמדת מהפסוק "יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם" - יפיותו של יפת יהא באהלי שם" ויכתבו ספרי תורה בלשונו (מגילה ט, ב), וללמוד ממנה שהדיבור בשפת בני אדם נכון בעיקר כלפי יופי התרבות העולמית, בלשון חכמי השכל ("נפש השכלית") ולא יושבי הקרנות ("נפש הבהמית"), למען לא תהא כוהנת גרועה מפונדקית. ואף ש"כבר נשקע יווני מן העולם ונשתבש ואבד, לפיכך אין כותבין היום... אלא אשורית" (רמב"ם, הלכות תפילין ומוזזה וספר תורה א יט) - הרי שעצם חשיבותה של ההופעה המכובדת לא בטלה, וההוראה לענינו נותרת אם כן בעינה: שפה מכובדת וייצוגית, תורה נאה בכלים נאים, שמו-נשמתו של שם בתוך כלי היופי-האסתטי של יפת. ועוד נוסיף, והדברים אמורים כלפי כל האמור במאמר, שלעומת תורת חוץ-לארץ היכולה להסתפק בהזמנת ה"תא ושמע" - הרי שתורת ארץ-ישראל (כמו גם החכמה הפנימית) מזמינה לבוא ולחזות. והדברים ארוכים].

"כי מי כישראל גוי קדוש עם אוהב תורתו, עם חכם ונבון החפץ בהגדלת תורתו וחכמתו והאדרתם. צריכים אנו לדעת שהגורם היסודי להצלחת שאיפתנו הוא שעלינו לכוון את המשאלים היסודיים של הדור החפץ באמת לשמע דבר ה', אבל הוא דורש סגנון רענן וחי המתאים לשאיפתו לתחייה ולמקוריות".

(הרצאת הרב)

סיום

הפרטים - עוד רבים הם. לא נפרט כאן את כללי הכתיב הנכון שאין כאן מקומם, ולא נפרוט סוגיות רבות וסבוכות המשיקות למושא דברינו, מפני שאין

כאן מקום להכילם. כתבנו דברינו כאן בראשי תיבות (על אף שגם מהכתיבה העשירה בראשי תיבות ראוי לבני הישיבה להיגמל בבואם להשפיע לציבור...), ואידך פירושא הוא שיכתב על דברי ימי ההיסטוריה הישראלית המתחייבה על ידי המיישמים, אלו ההולכים וגומרים. אמנם, הקריאה הכללית העולה מכאן היא לשינוי הראש, לתורה פורצת ויוצאת ולשינוי הסגנון הפנימי לשפה מובנת. וכלשון הרב בהרצאתו:

“גלי התחייבה הלאומית הולכים הם וסוערים... והננו גם נפעלים מהם גם פועלים עליהם. אי אפשר לנו לעמוד בפרק תולדותינו זה כנדהמים, כאובדי עצות...”

התקופה הזאת שאנו חיים בה, המון המעשים הרבים ההולכים ונהיים בחיי עמנו הלאומיים והחברותיים, בחיי החול והבניין המעשי של האומה ושל הארץ, קוראים אותנו למעשים כבירים של קודש, ליצירות כלליות שהם קרובים לנו, ומתאימים ליכלתנו. רק להקשבה ואומץ לב אנו צריכים, ואותם אני מקווה למצוא אצלכם, אחים לדעה ולרעיון ולרגש, אחי היקרים, תלמידי חכמים שבארץ ישראל.”

בעניין זה יכולים וצריכים ליטול חלק לא רק אוחזי העט בעלי כשרון הכתיבה, אלא כלל בני התורה: לדעת לדבר, לדעת לחשוב, לדעת לתקשר. להיות בקי בהוויות העולם, לתת לו מענה מאמיתה של תורה בשפה נעימה ומתיישבת, בלשון לימודים, “לשון הראוי ללמד כדי לדעת לעות את העייפים וצמאים לשמוע את דברי הקב”ה דבר” (רש”י לישעיה נ ד). לדעת, מלבד “תלמודית” ו”קבלית” ו”קוקית” - גם עברית; שפה ברורה ונעימה, שפת העולם הזה. אלו הם חיים של יצירה, חיים הלוקחים את הקיים כבר - בתורה ובעולם - ומעלים אותו למדרגה מעולה וגבוהה יותר, ואליהם אנחנו נקראים בדור הזה; נקראים להוריד את התורה מרום גובהה להיותה נוגעת יותר עד לבנו ונפשותינו, ומאידך - להנשים ולהרחיף את העולם, להוסיף לו מימד עומק וחיות ומשמעות ממעינה-מקורה של תורה (וכאן כבר יכולים למצוא את מקומם השירה, התיאטרון, הציור ושאר מיני התחומים המתקראים היום “יצירה” [אלו שנזנחו על ידינו לעיל בפסקה הראשונה...], כאשר מקומם הנכון הוא בהיותן תולדות לזיווג התודעתי הזה). אם כך נעשה - נגדיל כבוד שמיים, ונפלט דרך לגאולה השלמה, לגילוי אורו של מלך המשיח ולתורתו, ולהשבת לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם.

“סוף הכבוד לבוא, והכבוד - לא כבוד המדומה הוא, לא כבוד של ציץ נובל הוא. הוא כבוד שמים, כבוד התורה, כבוד האמה, כבוד הארץ וכבודה של תחייתנו הלאומית הבאה אלינו באורה הגדול מתוך המחשכים הרבים אשר סבוננו. הבו גודל לא-להינו

ותנו כבוד לתורה, וכל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות...

וההתעסקות בעניינים הללו בחבורה תרומם את רוחנו למעלת יצירה כללית ותראה לעולם כולו שכוח התחייה חדר לשדרותיהם של עמלי תורה, ועמנו פלו יידע כי יש שכר לפעולת העובדים בקודש, ושתחייתנו הלאומית היא זקוקה לעבודתם התורנית, ויתרומם בזה קרן התורה...

ואנחנו תופשי התורה בארץ ישראל בכלל ובירושלים בפרט, חייבים אנו להתאמץ להמציא לעמנו את מאוויי הרוחניים בצורה היותר נאה, ואז אור חדש יאיר על ציון, והתורה תתכבד על ישראל, והתלמוד יביא לידי מעשה, והמאור שבה יחזיר למוטב גם את הבנים שנתרחקו, וקרן גאולה וישועה יתרומם לעם ה' על אדמת קדשו וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו. ויתקיים בנו מקרא שכתוב והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא ידעו אדריכם אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים למישור אלה הדברים עשיתם ולא עזבתם, ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר ומאפל ומחשך עיני עורים תראינה. ויספו ענוים בה' שמחה ואביוני אדם בקדוש ישראל יגילו, ומציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם.

במהרה בימינו אמן".